

РІЗНОВИДИ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ СУБ'ЄКТА ДІЇ У ПРОЗОВИХ ТВОРАХ ЙОСИПА СТРУЦЮКА

Тетяна Масицька

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті проаналізовано різновиди семантико-синтаксичної залежності суб'єкта дії в прозових творах Йосипа Струцюка. Розмежовано поняття *залежність* і *валентність*. Встановлено, що у семантико-синтаксичній організації реченнєвої конструкції предикати зумовлюють суб'єктну залежність трьох основних різновидів. Виокремлено основні лексичні групи предикатів дії. Схарактеризовано семантичне вираження залежного суб'єкта дії та визначено його лексичні групи.

Ключові слова: структура речення, семантико-синтаксична залежність, предикат дії, суб'єкт дії.

Вступ. Дослідники вітчизняного мовознавства вивчають компонентний склад семантико-синтаксичної структури речення, його семантику, взаємозв'язок власне-синтаксичної і семантичної структур із другої половини ХХ століття. У сучасному синтаксисі в останні десятиріччя по-новому розглядають речення як багаторівневу структуровану одиницю, його формально-синтаксичну, семантико-синтаксичну та комунікативну організацію. Теорія залежностей висвітлює процеси взаємодії семантичних компонентів у реченні і вможливує розв'язок актуальних питань стосовно проблем синтаксичної семантики, компонентного складу семантико-синтаксичної структури речення.

Суб'єктна синтаксема – найпоширеніший компонент семантико-синтаксичної структури речення – залежна від предиката. Дослідження різновидів суб'єктної залежності сприятиме чіткішому баченню основних тенденцій організації семантико-синтаксичної реченнєвої структури.

В українських лінгвістичних студіях проблематику суб'єкта розглядали І. Р. Вихованець, М. Я. Плющ, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, О. Г. Межов та інші мовознавці. На сучасному етапі дослідження різновидів суб'єкта залишається *актуальним*, оскільки висвітлює особливості структури авторського тексту. Проблематика, що охоплює вивчення різновидів залежних

суб'єктних синтаксем, передбачає врахування денотативного, логіко-семантичного і мовно-семантичного рівнів семантики речення. У нашій розвідці ми спираємося на мовно-семантичний рівень, який орієнтований на семантико-синтаксичну структуру речення, на розгляд семантичних різновидів мінімальних синтаксичних одиниць у реченнєвій структурі.

Мета дослідження – визначити основні семантичні різновиди семантико-синтаксичної залежності суб'єкта дії у прозових творах Йосипа Струцюка. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: 1) схарактеризувати компонентний склад семантико-синтаксичної структури речення; 2) визначити семантичні типи найпоширеніших предикатів, що зумовлюють семантико-синтаксичну залежність суб'єкта дії; 3) укласти семантичні групи, що репрезентують варіанти семантико-синтаксичної залежності суб'єкта дії; 4) схарактеризувати семантичне ускладнення субстанційної семантико-синтаксичної залежності. Проведений аналіз семантико-синтаксичної залежностей суб'єкта дії сприятиме поглибленому вивченню семантико-синтаксичної структури речення, тому що суб'єкт і предикат є її основою.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження послуговували прозові твори Йосипа Струцюка, із яких відібрані реченнєві конструкції з семантико-синтаксичною залежністю суб'єкта дії. Як основні методи дослідження використано *описовий метод* із властивими йому прийомами зовнішньої і внутрішньої інтерпретацій – для докладного, побудованого на комунікативно-прагматичних параметрах аналізу фактичного матеріалу та лінгвістичної систематизації мовних одиниць; *системно-класифікаційний метод*, що дав змогу проаналізувати реченнєві конструкції та виокремити різновиди суб'єктної залежності. Метод *функційного аналізу* слугував для з'ясування семантико-синтаксичної функції залежності суб'єкта дії; прийом *компонентного аналізу* – для диференціації семантичних різновидів семантико-синтаксичної залежності суб'єкта дії; прийом *компаративного аналізу* – для

виявлення в реченнєвих конструкціях диференційних семантико-синтаксичних ознак семантико-синтаксичних залежностей репрезентованих суб'єктом дії.

Результати дослідження і дискусія. В українському синтаксисі кінця ХХ початку ХХІ століть до проблемних питань, що стосуються семантико-синтаксичної структури речення, належать компонентний склад реченнєвих конструкцій, аналіз семантико-синтаксичних відношень та ін. К. Ф. Шульжук, обґрунтовуючи ідеї, закладені у працях Л. Теньєра, Ч. Філлмора, У.-Л. Чейфа, Й. Ф. Андерша, І. Р. Вихованця, зауважив, що «сучасне українське мовознавство досліджує семантичну структуру речення з урахуванням семантичного типу предиката й особливостей його лівобічної та правобічної валентності. При цьому актантну (що включає актанти – синтаксеми, зумовлені валентністю предиката) рамку трактують як реалізацію валентності предикатної синтаксеми» (Шульжук, 183). Л. Теньєр вперше виділив і обґрунтував термін «валентність» у мовознавстві. Одночасно вчений випрацював основні теоретичні засади синтаксичних залежностей (Теньєр, 183). На нашу думку, синтаксис залежностей, і, зокрема, семантико-синтаксична залежність вможливорює чіткіше осмислення граматичної структури різнотипних речень (Масицька, 22–24). Питання про розмежування залежності і валентності є проблемним. У сучасній граматиці валентність теоретично витлумачена крізь призму функційного аналізу синтаксичних явищ і спрямована на дослідження тих мовних одиниць, що функціонують не ізольовано одна від одної, а перебувають у тісному взаємозв'язку в структурі речення. Валентність аналізують на морфологічному рівні відповідно до різних частин мови. У новітніх мовознавчих студіях валентність інтерпретують як міжрівневу категорію (Костусяк, «Структура міжрівневих категорій» 185–282; Костусяк, «Міжрівневі категорії» 16–22). Вважаємо, що у семантико-синтаксичній структурі речення семантико-синтаксична залежність чіткіше акцентує увагу на залежних від предиката субстанційних компонентах.

У семантико-синтаксичній структурі речення виокремлюємо залежні від предиката суб'єктну, об'єктну, адресатну, інструментальну та локативну

синтаксеми. Суб'єктну синтаксему співвідносять у семантико-синтаксичній структурі речення із поняттям «суб'єкт». І. Р. Вихованець, аналізуючи категорію суб'єкта, зазначає, що з «ним пов'язані терміни «суб'єктне значення», суб'єктна функція», «суб'єктне відношення», «суб'єктна валентність» (Вихованець, «Суб'єкт», 611). Вважаємо, що, досліджуючи семантико-синтаксичну структуру речення, потрібно звернути увагу на поняття 'суб'єктна залежність'. О. Г. Межов виокремив суб'єктну мінімальну семантико-синтаксичну одиницю і встановив її специфічні ознаки: «а) суб'єктна семантико-синтаксична функція; б) лівобічна валентна позиція стосовно предиката в елементарному реченні; в) активність (при предикатах дії) / пасивність (при інших предикатах; г) поєднання з усіма валентними класами та семантичними типами предикатів; ґ) найширша семантична диференціація; д) найбільша кількість морфологічних варіантів; е) типова центральна формально-синтаксична позиція підмета; є) типова комунікативна позиція теми (даного) за актуального членування речення. <...> вона, як і інші субстанційні синтаксеми, залежить від предиката, який зумовлює її семантичну диференціацію» (Межов, «Типологія» 125). Аналіз лівобічної залежності, зреалізованої суб'єктом у семантико-синтаксичній структурі речення, сприяє якнайглибшому проникненню в сутність лінгвістичних процесів у реченнєвих конструкціях.

У семантико-синтаксичній організації реченнєвої конструкції предикати зумовлюють суб'єктну залежність трьох основних різновидів:

1) залежність суб'єкта дії, напр.: ...*дівчина* <...> *читала* якусь книжку (с. 50); *Дядько* Іван вже давно *виготовляє* березові віники... (с. 59); *Я* *доглядав* Ігорка (с. 141); ...*повстанці* *переміщалися* у більш безпечні місця (с. 167); ... *хтось* *уночі* *поцупив* наш харч (с. 182);

2) залежність суб'єкта процесу, напр.: ...*припече* небесне *світило* ... (с. 10); ...*пара* <...> *жила* дружно (с. 11); ...*оживає* урочище (с. 16); ...*ночують* лебеді... (с. 16); ... *скриплять* старі *стовбури* сосон... (с. 29);

...жінка ридає (с. 29); ... почали падати і волоські горіхи (с. 67); Тільки сливи <...> цвіли... (с. 83);

3) залежність суб'єкта стану, напр.: *Роман згоджується...* (с. 7); *...дружина розсердилася* (с. 9); *Динара ненавидить мужчин* (с. 14); *...світлішає озеро...* (с. 16); – *Джанім я цього не довіряю* (с. 18); *Роман* <...> *почервонів* (с. 18); *Красуня з кожною чаркою все густіше червоніла...* (с. 20); *Я боюся...* (с. 22); *Максим не любив його* [батька] (с. 41); *...сільська фельдшерка цвіте* (с. 62); [Максим] *ніби злякався* (с. 69). У межах залежності суб'єкта стану виокремлюємо: а) залежність суб'єкта всеохопного стану: *Почало сутеніти* (с. 70); *На проводи випогодилося...* (с. 115); *...вже зовсім стемніло...* (с. 90); б) суб'єкта якісного стану, напр.: *Жінка, щоправда, видалася трохи гордою і незалежною* (с. 5); *Фельдшерка, без сумніву, задоволена* (с. 62); *Ранок видався прохолодним і мовчазним* (с. 157); в) суб'єкта кількісного стану: *...вовчечят було аж шестеро* (с. 123); *Сьогодні ж неділя і людей навколо багато* (с. 182); г) суб'єкта стану-відношення: *Колумб й Хейєрдал були старші од нас* (с. 171); *Я був од Сергійка на два роки молодший* (с. 172).

Семантико-синтаксична залежність суб'єкта дії підпорядкована предикатам дії. Предикатові та залежному від нього суб'єктові належить основна роль в утворенні речення. У системі мови предикатні синтаксичні одиниці є центральними компонентами речення із семантикою ознаки. У реченнєвих конструкціях дієслова, прикметники, прислівники, числівники виконують функцію предиката. Компоненти з предметним значенням є непередикатними одиницями. Семантичні ознаки непередикатних компонентів визначають предметність позначуваних ними об'єктів.

Предикат здатний породжувати залежний суб'єктний компонент (суб'єкт дії, суб'єкт процесу, суб'єкт всеохопного стану, суб'єкт стану, суб'єкт якісного стану, суб'єкт кількісного стану, суб'єкт стану-відношення). І. Р. Вихованець слушно зауважив: «Семантична диференціація суб'єктної синтаксеми залежить передусім від характеру предиката – найголовнішої у семантико-синтаксичній структурі речення синтаксеми» (Вихованець, «Нариси» 112). Дослідник

відзначав, що залежні від предикатів субстанційні синтаксеми виявляють неоднаковість щодо діапазону сполучуваності з класами предикатів і щодо семантичного варіювання (Вихованець, «Грамати́ка» 248).

Семантико-синтаксичну залежність суб'єкта дії в прозових творах Йосипа Струцюка визначають предикати дії, виражені переважно такими основними лексичними групами:

1) предикати, що позначають активну діяльність суб'єкта дії: ...[Лукія] **наварила, напекла** з чого мала (с. 115); – *Але ж ти тією гімнастикою **накачав** собі м'язи...* (с. 47); *А в лісі спочатку [Іван] **підстрелив** тетерука...* (с. 103); ...[хлопці] **будують** свинарник у сусідньому селі (с. 152);

2) предикати, що позначають більший або менший ступінь інтенсивності дії, спрямованої на об'єкт, напр.: [Михайло Іванович] **Підсмажив** йому на вогні гуску... (с. 17); *У викопану яму чоловік **вбиває** кілок...* (с. 120); *А пса ще при Іванові сіроманець **задавив*** (с. 123); ...[Демиденко] **почистив** зуби, під краном до пояса **сполоснувся** холодною водою (с. 137);

3) предикати, що виражають дію суб'єкта на об'єкт: [Лукія] *Найперше **висіває** холодостійкі моркву, петрушку, пастернак, редьку, цибулю, горох* (с. 120); Сергійко <...> **відрізає** кусень шириною в долоню (с. 170);

4) предикати дії із семантикою «писання», напр.: ...**писав** один провінційний віршомаз... (с. 10); *Після того він [Роман] <...> **почав писати**...* (с. 16);

5) предикати на позначення мовленнєвої діяльності, напр.: ...**малий Соломон** <...> **виголошував** афоризми... (с. 44); *А люди так і нічого **не сказали*** (с. 104); *А на Волині старий Кухта усе когось **випитував**...* (с. 155); ...**дідусь** <...> **розповідає**... (с. 157); *На цьому не раз **наголошувала** вчителька Марія Іванівна* (с. 168);

6) предикати на позначення виду діяльності, напр.: – *Давай-но я **повеслюю** ...* (с. 173); ...**я веслував** вправніше... (с. 173);

7) предикати, які у своїй семантичній структурі мають лексичне значення «передавання об'єкта», напр.: – **Передай** їй вітання (с. 47); ...**даси** [мені]

десять тисяч баксів... (с. 135); – *А оце в торбинці білочка **передала** для чубариків-чубчиків горішки* (с. 108);

8) предикати зі значенням руху: [Лукія] ***Подалася** до лісу* (с. 121); ...до села ***підходять** звірі* (с. 123); ... хлопчик ***бігає** по кімнаті* (с. 140); Він [Максим] ***рушив** до місця...* (с. 44); ...***прийшов** Федул...* (с. 119); *А він [Роман] **пішов** за Удадь-річку в сусіднє село* (с. 151); *Вони довго **ходили** цим запущеним цвинтарем...* (с. 154);

9) предикати, що позначають переміщення суб'єкта дії в просторі, напр.: *А люди <...> **їдуть** і **їдуть** на заробітки* (с. 149); ***На вокзал** [Максим] **приїхав** рівно в 15.40* (с. 43); ...*син на сей раз **не приїхав*** (с. 105); ...***приїде** Славко...* (с. 119); ...[Роман] ***поїхав** би за Буг* (с. 150); ***Плавали** ж колись козаки по Дніпру аж до Чорного моря* (с. 167); ***Пливли** ми за течією...* (с. 181);

10) предикати, що позначають переміщення в просторі суб'єкта дії та об'єкта із семантикою «нести»: ... *лисиця останніх курей з курника **винесла*** (с. 123); ...[Іван] *все це **виніс** на сани* (с. 104); ... *а той [Петрик Покотило] **відніс** його [лебедя] до озера...* (с. 159); ...*він [дідусь] **приніс** нам дров...* (с. 177);

11) предикати із семантикою «везти», що позначають переміщення в просторі суб'єкта дії та об'єкта, напр.: ...*півку <...> **привіз** Микола з Києва...* (с. 120); *Він [Михайло Іванович] їх [риболовецьке причандалля] <...> з собою **привіз*** (с. 11); *Люся в магазин аж три мішки **привезла*** (с. 103); ...*хвороби **не привіз** би додому* (с. 152); ...*він [дідусь] його [лід] <...> **вивіз** човном на берег...* (с. 162); *Зазвичай він [Максим] **возив** свої картини на базар...* (с. 63).

Семантичне вираження суб'єкта дії, залежного від предикатів дії, уможливило виокремити 24 групи, у яких суб'єкт дії репрезентує:

1) ім'я особи, напр.: ...***Роман** <...> почав приглядатися до своїх сусідів* (с. 5); ...***Михайло Іванович** <...> працював першим секретарем райкому комсомолу...* (с. 8); ...***Віктор Станіславович** не приїхав* (с. 11); *Зі спальні вийшов **Микола*** (с. 107); ***Лукія** заправила березовий сік висушеними яблуками ...* (с. 115);

2) прізвище особи, напр.: ...**Лук'яненки, Сороки, Чорноволи, Шумуки** <...> **освоювали** вічну мерзлоту... (с. 7); **І Щербицький** піднявся на трибуну... (с. 111);

3) загальну назву особи, напр.: ...**патріоти** <...> **самі** їхали в глухі села... (с. 7); ...**чоловік**, **повірте**, в географії орієнтується... (с. 10); **Жінка** вперше **ледь помітно усміхнулася** (с. 12); ...**хлопець** зробив фіззарядку... (с. 15); ...**мужики** <...> **гнали в карти**... (с. 34); **А незабарі гість пішов** (с. 111);

4) номінацію членів сім'ї, напр.: ...**дід** потонув в Одері (с. 41); **Казала мати**... (с. 41); **Син** навіть у паспорті хотів ідентифікуватися «по матері» (с. 41); **Невістка** <...> **руками сплеснула** (с. 107); **Внуки** Артем і Павлик **наввипередки кинулися до бабусі**... (с. 107); **І брати** <...> **подалися із цвинтаря на шлях** (с. 118);

5) назву виробничої діяльності особи, напр.: ...**рибалка** <...> **витягнув** **таки із ями двопудового сома**... (с. 31); ...**фельдшерка** <...> **попросила**... (с. 33); ...**намагався заспокоїти його знайомий скрипаль** (с. 63); ...**пічник** <...> **приніс** **навіть свіжу рибу**... (с. 157); ...**комірник** <...> **на вагу кинув [шуку]** (с. 166);

б) назву посади, напр.: **Голова міської ради** **набрав телефон**... (с. 131); ...**президент** **ключі від квартир вручав військовослужбовцям**... (с. 149);

7) номінацію соціального стану, напр.: ...**партійні боси** <...> **запливали аж на середину Прип'яті**... (с. 100); ...**пенсіонер** у самостійній Україні **отримує [гроші]** (с. 150); - **А де пан працює?** (с. 152)

8) номінацію, що належить до сакральної лексики, напр.: ...**богиня** <...> **вийшла із води**... (с. 9); ...**монах** <...> **ікони малював**... (с. 166); ...**Творець** його [світ] **створив для радості й добра** (с. 167); **Таких Ісус із храму виганяв, здається в Єрусалимі** (с. 61);

9) історизми, напр.: ...**княжі дружинники** **сповідалися**... (с. 151); ...**гетьман Богдан** **молився**... (с. 171);

10) національність, напр.: – Мене **німець** на фронті **не поцілів**... (с. 100); **Моїй нозі такий барометр** <...> **подарував німець**... (с. 153);

11) топоніми, напр.: ...**Чорногузка** омиває береги... (с. 166); ...**Прип'ять** витікає не там... (с. 171);

12) назви тварин, напр.: **Кицька**, певне, із півбляшанки з'їла... (с. 39); ... на соснах стрибали **вивірки**... (с. 101); **Поряд**, на поляні, залишила на снігу свою каліграфію **ворона** (с. 101); ...**підійшов лось**... (с. 101); ...**кінь шарпнув сани**... (с. 101); ...**ондатра** <...> попливла до протилежного берега (с. 175);

13) назви птахів, напр.: ...в розмову встряють **тетеруки**, **дрозди**, **горлиці**, **дятли**, **канюки!** (с. 16); **Ось підлетіла синичка**... (с. 16); **Зозулі** <...> накують тут більше літ... (с. 16); ... пройдеться берегом сіра **чапля**... (с. 16); **Десь над головою розкидав срібне намисто жайворонок**... (с. 175); ...**Лебеді** прилетіли! (с. 156);

14) назви комах, напр.: У **Лукиї мурашки** побігли по спині (с. 107); ... іноді нас супроводжували **метелики**... (с. 181); ... на березі перед нами <...> стрибали <...> **коники** (с. 181);

15) назви риб, напр.: ...[сом] на глибині **ходить** (с. 17);

16) назви рослин, напр.: танцювала риба з раком, а **петрушка** з пастернаком (с. 170);

17) назви дерев, напр.: **Берези** першими в лісі на свої оголені плечі відкинули зелені коси (с. 114);

18) предметне значення, напр.: ...**вода** <...> струмочками стікала по її <...> стегнах (с. 12); ... ударили важкі **краплі** дощу... (1с. 28); **Бо дозиметри** <...> не фіксували справжніх показників (с. 111);

19) абстрактну номінацію, напр.: ...**ніч** <...> розмовляла сама з собою... (с. 15); ...у середину озера навідліг угатив **грім**... (с. 27); ...**вітер** уже розхитував старе верховіття сосон... (с. 28); **Тільки та мелодія** підсунулась ближче до горла... (с. 41); ...**наближається негода** (с. 65);

20) назви пори року, напр.: **Весна** завжди підкидає заняття людям (с. 119);

21) номінації астрономії, напр.: ...**місяць** сам себе лоскотав під пахвами ... (с. 15); ... **світило** появиться над озером... (с. 15);

22) іншомовні лексеми, напр.: *А кючюк ханим* *уміє плавати?* (с. 22);

23) анатомічні назви, напр.: ...*серце* *перестало битися* (с. 28);

24) імпліцитне вираження суб'єкта дії, напр.: – *Тільки <...> витягни* *шию* *назустріч адміністрації президента* (с. 6); ... *Чорновола обкидав* *брудом з ніг до голови* (с. 7); – *Йди* *в школу* (с. 7); ...*батьків її депортували* *в Середню Азію* (с. 14); *Ще пообрізував* *зайві гілляки на деяких деревах...* (с. 42); ...*обійшов* *довкола будівлю і позаглядав* *у вікна...* (с. 101).

Поширення суб'єктної синтаксеми у функції залежності суб'єкта дії на назви неістот спричинене явищами метафори (персоніфікації). У прозі Йосипа Струцюка предмети, явища природи, виражені залежним від предиката суб'єктом дії, деколи набувають властивостей людини: ...*потяг <...> заколисав* *його...* (с. 43); ...*і дні побігли* *швидше* (с. 114); *Останній рясний дощ* *навив* *їй [Лукії] трохи мулу за хвіртку з дороги* (с. 23); ...*барабанні перетинки лупцюють* *знайомі ще з дитинства мелодії й слова* (с. 126); *Прип'ять* *несла* *свою холодну каламутну і хвору воду...* (с. 122). Поширення суб'єктної синтаксеми у функції залежності суб'єкта дії на назви неістот спричинене явищами метафори (персоніфікації).

Залежний суб'єкт дії представлений переважно іменниками, напр.: ...*у нас торгоші* *храми* *будують* (с. 61); *Після такої роботи Іван* *зазвичай спльовував* *у долоні...* (с. 121); *Перед очима* *якісь невиразні картини* *почали вимальовуватися...* (с. 121), займенниковими слова (див. гетерогенну класифікацію частин мови: центр частин мови формують іменники і дієслова як суто автономні знаки, а периферію – прикметники, прислівники та числівники як менш автономні знаки (Вихованець і Городенська 26–29), напр.: ...*хто <...> воював <...> за незалежність батьківщини...?* (с. 6); ...*я <...> читав* *лекції з новітньої історії...* (с. 8); *Всі* *дружно підготовували* *перелітних птахів* (с. 160) у називному відмінку. Значно рідше автор послуговується субстантивованим прикметником, напр.: *До нас підійшла така вже старенька,* *що на її горбі можна було райдугу вигинати* (с. 183); [Романові] *відповіла миловидна* (с. 152).

Для формально-синтаксичної структури речень у прозі Йосипа Струцюка характерний простий підмет: *Іван підняв догори батога...* (с. 101); *Міліціонер кивнув головою* (с.105); *Мати відразу ж забрала в нього торбинку* (с. 108), рідше – складений підмет: *І ми з Сергієм якось на ямі також підчепили [щуку]* (с. 166); *І брати разом із Сюсею <...> підійшли ...* (с. 116); *...вони із Павлом почали обережніше наганяти на партійні засади звірів* (с. 100); *...Артемчик з Павликом прийшли...* (с. 109). В оповіданнях Йосипа Струцюка спостерігаємо також функціонування однорідних підметів: *...бабусі й дідусі поспішали до озера* (с. 156); *Хлопці й дівчатка поопускали голови* (с. 163).

У системі сучасної української мови визначене відповідне місце для суб'єктного субстанційного компонента. Він стоїть переважно перед предикатом і тому репрезентує лівобічну семантико-синтаксичну залежність суб'єкта дії. Цей усталений мовною системою порядок розташування лівобічних і правобічних компонентів, зумовлених семантикою предикатів дії, у текстах художніх творів зазнає різних модифікацій, що спостерігаємо в прозі Йосипа Струцюка, Лівобічний залежний суб'єкт дії займає як препозицію: *...бабця Надька в ній хліб і пироги пекла...* (с. 66); *Мати завше це робила...* (с. 67); *Сусідка Марія подарувала віночок цибулі, кілька головок часнику* (с. 68); *Тільки Перепелюк і після того нічого не сказав* (с. 91), так і постпозицію щодо предиката: *Вже давно підім'яли небо крилами журавлі* (с. 65); *... пасуться корови...* (с. 64); *... гагакнув грім* (с. 29); *А наступного дня вже вибухнув четвертий реактор* (с. 100); *...дзвонила Віталіна* (с. 59); *...на соснах стрибали вивірки...* (с. 101).

У реченнях на кшталт: *Сани ковзнули давньою березовою просікою і вискочили на дорогу...* (с. 101); *Раніше автобуси курсували через Хворостів до Чорнобиля...* (с. 105); *Якось на повній швидкості промчався БТР...* (с. 104); *...на шлях вискочило авто* (с. 105); *...човен поламав-потропив носом перед собою лід* (с. 162); *...човен пішов швидше плесом...* (с. 173) репрезентовано семантико-синтаксичну залежність інструментального суб'єкта, яку в прозі Йосипа Струцюка зумовлюють переважно предикати дії зі значенням руху.

Висновки та перспективи досліджень. Структурна організація простого речення та його компонентів сформована предикатом і його здатністю зумовлювати семантико-синтаксичну залежність. Предикати дії вмотивовують семантико-синтаксичну залежність суб'єкта дії. Їхнє функційне оточення – субстантивні компоненти, що перебувають у семантико-синтаксичній залежності від конкретного предиката. Семантичний потенціал предикатів дії визначає кількість предметних компонентів і впливає на їхню значеннєву диференціацію. Семантико-синтаксична залежність суб'єкта дії підпорядкована предикатам дії. Її аналіз репрезентує основні тенденції організації семантико-синтаксичної структури речення. У прозі Йосипа Струцюка залежний суб'єкт дії репрезентований різними семантичними групами. Перспективним вважаємо поглиблене дослідження семантичного ускладнення субстанційних семантико-синтаксичних залежностей у мовотворчості волинського письменника.

Список використаних джерел

Струцюк, Йосип. *Усе не так просто*. Луцьк : ВМА «Терен», 2010. 272 с.

Sources

Strutsiuk, Yosyp. *Use ne tak prosto*. Lutsk : VMA «Teren», 2010. 272 s.

Список використаної літератури

- Андерш, Йосип. «Типологія простого слов'янського речення і український мовний матеріал». *Ucrainica I. Současna ukrajinstika: Problémy jazyka, literatury a kultury. K 65. narozeninám prof. Josefa Anderše. Sborník článků. 2. Olomoucké sympozium ukrajinstů 26 – 28 srpna 2004*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 21–25.
- Вихованець, Іван. *Нариси з функціонального синтаксису української мови*. Київ : Наук. думка, 1992.
- Вихованець, Іван. *Граматика української мови. Синтаксис*. Київ : Либідь, 1993.
- Вихованець, Іван. «Суб'єкт». *Українська мова*. Київ : «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000, с. 611–612.
- Вихованець, Іван, і Городенська, Катерина. *Теоретична морфологія української мови*. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004.
- Городенська, Катерина. *Деривація синтаксичних одиниць*. Київ : Наук. думка, 1991.
- Загнітко, Анатолій. *Теоретична граматика української мови. Морфологія. Синтаксис*. Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011.
- Костусяк, Наталія. *Структура міжрівневих категорій сучасної української мови*. Луцьк : Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012.
- Костусяк, Наталія. *Міжрівневі категорії сучасної української літературної мови*. Автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01. Київ, 2013.

- Масицька, Тетяна. *Типологія семантико-синтаксичних залежностей*. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2016.
- Межов, Олександр. *Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення*. Луцьк : РВВ Вежа Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007.
- Межов, Олександр. *Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць*. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012.
- Плющ, Марія. *Словоформа у семантично елементарному та ускладненому реченні*. Київ : Вид-во Національного педагогічного ун-ту імені М. П. Драгоманова, 2011.
- Теньєр, Люсьєн. *Основи структурного синтаксиса*. Москва : Прогресс, 1988.
- Филлмор, Чарльз. «Дело о падеже». *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва : Прогресс, 1981, вып. 10, с. 369–495.
- Чейф, Уоллес. *Значение и структура языка*. Москва : Прогресс, 1975.
- Шульжук, Каленик. *Синтаксис української мови*. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004.

References

- Andersh, Yosyp. “Typolohiia prostoho slovianskoho rechennia i ukrainskyi movnyi material”. *Ucrainica I. Současna ukrajinstika: Problémy jazyka, literatury a kultury. K 65. narozeninám prof. Josefa Anderše. Sborník článků. 2. Olomoucké sympozium ukrajinstů 26–28 srpna 2004*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 21–25.
- Vykhovanets, Ivan. *Narysy z funktsionalnogo syntaksysu ukrainskoi movy*. Kyiv : Nauk. dumka, 1992.
- Vykhovanets, Ivan. *Hramatyka ukrainskoi movy. Syntaksys*. Kyiv : Lybid, 1993.
- Vykhovanets, Ivan. “Subiekt”. *Ukrainska mova*. Kyiv : «Ukrainska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, 2000, pp. 611–612.
- Vykhovanets, Ivan, and Horodenska, Kateryna. *Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy*. Kyiv : Univ. vyd-vo «Pulsary», 2004.
- Horodenska, Kateryna. *Deryvatsiia syntaksychnykh odynyts*. Kyiv : Nauk. dumka, 1991.
- Zahnitko, Anatolii. *Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy. Morfolohiia. Syntaksys*. Donetsk : TOV «VKF «BAO», 2011.
- Kostusiak, Nataliia. *Struktura mizhrivnevnykh katehorii suchasnoi ukrainskoi movy*. Lutsk : Volynskyi nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2012.
- Kostusiak, Nataliia. *Interlevel category of the modern Ukrainian language*. Manuscript. The dissertation for Doctor Degree of Philology : Spesiality 10.02.01. Kyiv, 2013.
- Masytska, Tetiana. *Typolohiia semantyko-syntaksychnykh zalezhnosti*. Lutsk : PVD «Tverdynia», 2016.
- Mezhov, Oleksandr. *Subiektni syntaksemy u strukturi prostoho rechennia*. Lutsk : RVV Vezha Volyn. derzh. un-tu im. Lesi Ukrainky, 2007.
- Mezhov, Oleksandr. *Typolohiia minimalnykh semantyko-syntaksychnykh odynyts*. Lutsk : Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2012.
- Pliushch, Mariia. *Slovoforma u semantychno elementarnomu ta uskladnenomu rechenni*. Kyiv : Vyd-vo Natsionalnogo pedahohichnogo un-tu imeni M. P. Drahomanova, 2011.
- Tener, Liusen. *Основы структурного синтаксиса*. Москва : Prohress, 1988.
- Fyllmor, Charlz. “The Case for Case”. *Novoe v zarubezhnoi lnhvystyke*. Moskva : Prohress, 1981, iss. 10, pp. 369–495.
- Chafe, Wallace. *Meaning and the structure of language*. Moskva : Prohress, 1975.
- Shulzhuk, Kalenyk. *Syntaksys ukrainskoi movy*. Kyiv : Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2004.

Масицкая Татьяна. Разновидности семантико-синтаксической зависимости субъекта действия в прозе Иосифа Струцюка. В статье проанализированы разновидности семантико-синтаксической зависимости субъекта действия в прозаических произведениях Иосифа Струцюка. Разграничены понятия *зависимость* и *валентность*. Установлено, что в

семантико-синтаксической организации предложения предикаты обуславливают субъектную зависимость трех основных разновидностей. Выделены основные лексические группы предикатов действия. Охарактеризованы семантические особенности зависящего от предиката субъекта действия и определены его лексические группы.

Ключевые слова: структура предложения, семантико-синтаксическая зависимость, предикат действия, субъект действия.

Masytskay Tatiana. Varieties of semantic-syntactic dependence of the subject of action in Joseph Strutsuk's prose. The varieties of semantic-syntactic dependency of subject of action in Joseph Strutsuk's prose was analyzed in this article. The study problems of the components of the sentence and analysis of the functional features implemented based on the concept of syntactic dependencies. The semantic-syntactic level of a sentence construction enables to trace special features for semantic expression of sentence components and correlation between the form and content in each specific case. The concepts of 'dependence' and 'valency' are distinguished. The valence is analyzed at the morphological level in accordance with different parts of speech. In the semantic-syntactic structure of the sentence the dependence is clearly oriented to the study of the components of the sentence formed by the predicate. The number of components in the semantic-syntactic structure of a sentence depends on its semantic special features. In studies of the semantic-syntactic structure of a sentence, one must pay attention to the concept of 'subject dependence'. In the semantic-syntactic structure of the sentence predicates determine the subject dependence of three main varieties: 1) dependence of the action subject; 2) dependence of the process subject; 3) dependence of the state subject. The main lexical groups of predicates of action are defined. The semantics of the subject of the action depends on the semantics of the predicate. In Joseph Strutsuk's prose the dependent of subject is represented by different 24 semantic groups. The semantic potential predicates of action determines the number of subject components and influences their significant differentiation. The dependency analysis represented the main tendencies of the semantic-syntactic structure of the sentence. The dependency syntax is challenging and future-oriented topic for further researches.

Key words: structure of sentence, semantic-syntactic dependency, predicate of action, subject of action.